

A EXISTAT ȘCOALA DOMNEASCĂ DE GRĂMĂTICI ÎN SECOLUL AL XV-LEA LA TÎRGOVIȘTE ?

PETRE CRISTEA

Într-un studiu despre istoria culturii românești, Ștefan Bârsănescu menționează existența învățămîntului de gramatici în țările române, „la finele secolului al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea, ba un timp și după aceea”.¹ Constatînd că școala de gramatici era o realitate istorică în ambele țări române, autorul notează în treacăt și faptul că „această școală a funcționat la Suceava, Baia, la Curtea de Argeș și Tîrgoviște și, poate, și în alte orașe”².

Dar activitatea școlii de gramatici de la Tîrgoviște, care a avut o existență îndelungată, — de aproape două secole — și o contribuție însemnată în dezvoltarea culturii Țării Românești, nu a fost cercetată. Informația documentară este săracă, în ceea ce privește începuturile școlii, perioadele sale de activitate și altele.

Un cercetător al istoriei învățămîntului dimbovițean afirma recent că „în Tîrgoviște a existat școală în a doua jumătate a secolului al XIV-lea”,³ pornind de la faptul că a întîlnit opt nume de scriitori de documente „în cancelaria lui Mircea cel Bătrîn din ultimul deceniu al secolului XIV, cînd reședința țării era la Tîrgoviște”⁴.

Sînt necesare însă două precizări : 1. Dintre cele opt nume menționate numai trei sînt cunoscute cu adevărat în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea (Badea, Filos < Filotei > și Baldovin), în timp ce alte patru nume apar doar în secolul al XV-lea, unele dintre ele, de-abia în deceniul al treilea (Gherghina și Nicula). 2. Nu cunoaștem, de asemenea, ca vreunul dintre acești trei grămătici (și bineînțeles, nici dintre ceilalți cinci) să fi scris cel puțin un hrisov în cancelaria de la Tîrgo-

¹ Ștefan Bârsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești, sec. X—XVI*, Editura Academiei, 1971, p. 138.

² Idem, p. 142.

³ Gh. Pîrnuță, *Începuturile culturii și învățămîntului în județul Dimbovița, Tîrgoviște*, 1972, p. 11.

⁴ Ibidem.

ANEXA I

Nr. crt.	Gramaticul sau logofătul care scrie documente în sec. XV	Perioada în care este atestat documentar	Datele documentelor care sînt scrise la Tîrgoviște în sec. XV
1 2	MIHAIL ION	11 mai 1409 — 22 iun. 1418 19 iun. 1421 — 12 dec. (1424)	22 iun. 1418 12 dec. (1424)
3	COICA (COICO)	23 oct. 1422 — 28 oct. 1464	13 aug. 1437; 23 aug. 1437; 23 apr. (1441); 1 aug. 1451
4	NICULA (NICOLA)	28 febr. 1424 — 1 aug. 1437	28 febr. 1424; 1 aug. 1437
5	COSTANDIN	7 oct. 1428 — 12 aug. 1464	7 oct. 1428
6	CALCIO (CALCEA; CALCIUL)	17 nov. 1431 — 16 apr. 1457	17 nov. 1431; 25 iun. 1436; 30 iun. 1441; (1445); 7 aug. 1451; 7 aug. (1451); 4 oct. 1453; 16 apr. 1457;
7	MIHAIL	1 aug. 1437 — 15 apr. 1456	1 aug. 1437
8	BADEA	10 aug. 1437 —	10 aug. 1437
9	DRAGOMIR	7 aug. 1445 — 5 aug. 1452	7 aug. 1445; 5 aug. 1451; 5 aug. 1452
10	CIRSTEA	2 ian. 1450 —	2 ian. 1450
11	NEAGU	iul. 1451 —	iul. 1451
12	THEODOR (TEODOR; TUDOR)	16 sept. 1473 — 31 ian. 1500	31 ian. 1500
13	CALOIANA	15 iul. 1475 — 23 mart. 1482	15 iul. 1475
14	CODREA	iun. 1481 — 12 mai 1483	iun. 1481; 12 mai 1483
15	IANEȘ (IANĂȘ) DIN IASI	9 ian. 1478 — 4 febr. 1488	13 iul. 1482; 25 iun. 1483
16	DRAGOI	16 aug. 1481 — 30 mai 1493	3 dec. 1483; 12 iun. 1487
17	CEUCUȚ	5 iun. 1483 — 16 iun. 1493	5 iun. 1483
18	HODOR	27 ian. 1483 —	27 ian. 1483
19	CIRLIG	9 mart. 1484 — iun. 1495	9 mart. 1484; iun. 1495
20	PREDĂ	24 apr. 1484 — 5 apr. 1485	24 apr. 1484; 5 apr. 1485
21	RADU	10 sept. 1486 — 5 iun. 1494	10 sept. 1486; 8 sept. 1492; 2 sept. 1493
22	HRĂNITUL (HRANĂ)	13 iun. 1486 — 6 aug. 1512	13 iun. 1487; 8 sept. 1495
23	STAN	5 sept. 1487 — 23 iul. 1514	13 dec. 1500

ANEXA 1

Nr. documentelor scrise în sec. XV	Din care scrise în:			Mențiuni speciale
	Tîrgoviște	alte localități	loc neprecizat	
4	1	3	—	— scrie privilegiul comercial acordat brașovenilor de către Dan al II-lea la 23 oct. 1422 (I. R. Mircea în „Hrisovul”, 1941, p. 122). — m. logofăt : 23 oct. 1422 — 30 ian. 1431 (anexa II).
2	1	1	—	
9	4	5	—	
2	2	—	—	
6	1	4	1	
8	8	—	—	— m. logofăt : 2 ian. 1450 — 15 apr. 1456 (anexa II). — Mihailu ot Ruși (de lângă Tîrgoviște), doc. din 25 aug. 1469.
2	1	—	1	
1	1	—	—	
3	3	—	—	— copiază, la Tîrgoviște, Sintagma lui Vlastares, în 1451.
1	1	—	—	
1	1	—	—	— m. logofăt : 1 iun. 1475 — 4 iul. 1476.
3	1	1	1	
3	1	2	—	
2	2	—	—	
6	2	4	—	
5	2	2	1	
5	1	3	1	
1	1	—	—	— fiul lui Furcovici, fost clucer la 1469 aug. 25 — oct. 29, și bunicul lui Albu și Ivașco Golescu — în Sfatul domnesc : 1492 oct. 9, clucer. — după 1500, mai scrie 2 documente la Tîrgoviște (D.R.H., vol. II). — în Sfatul domnesc : 26 mart. 1505 — 10 sept. 1508, al II-lea logofăt. — după 1500, mai scrie 7 documente la Tîrgoviște și este ispravnic al unor documente date în alte localități (D.R.H., vol. II).
2	2	—	—	
2	2	—	—	
8	3	4	1	
4	2	2	—	
6	1	3	2	

ANEXA I (continuare)

Nr. crt.	Gramaticul sau logograful care scrie documente în sec. XV	Perioada în care este atestat documentar	Datele documentelor care sînt scrise la Tîrgoviște în sec XV
24 25	MIHAIL STANCIU	20 iun. 1489 — 15 iul. 1494 23 febr. 1491 — 3 sept. 1512	15 iul. 1494 (1 sept. 1498 — 31 aug. 1499); 11 ian. 1500 ; 23 apr. 1500
26	OANCEA (ONCEA)	3 sept. 1491 — 8 ian. 1512	19 iul. 1498 ; 15 iun. 1499 ; 26 apr. 1500
27	BAN	1 apr. 1494 — 10 sept. 1508	9 ian. 1497 ; 16 febr. 1498
28	SIN	1 aug. 1496 — iul. (1525)	1 aug. 1496 ; 25 ian. 1499 ; 6 oct. 1499 ; 29 ian. 1500
29	VÎLCUL	1 apr. 1497 — 3 febr. 1507	1 apr. 1497 ; 27 ian. 1499
30 31	ȘARBAN VLADUL	4 iun. 1497 — 25 sept. 1498 —	4 iun. 1497 25 sept. 1498

viște, în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea, pentru ca să putem admite prezența lor aici în perioada respectivă și astfel să fie făcută dovada existenței școlii de grămătică în a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

Este cunoscut faptul că, începînd cu ultimul deceniu al secolului al XIV-lea, rezida la Tîrgoviște Mihail, fiul și asociatul la domnie al lui Mircea cel Bătrîn. În aceeași perioadă, Curtea de Argeș își păstra încă rolul de primă reședință voievodală ; Johann Schiltberger menționează, la 1396, „două capitale“ ale Țării Românești : Argeș și Tîrgoviște⁵. Totodată, la Curtea de Argeș, voievodul Mircea cel Bătrîn dictează, din ultimul deceniu al secolului al XIV-lea pînă la sfîrșitul domniei sale, trei hrisoave, dintre cele șase în care se precizează localitatea unde au fost scrise : 27 decembrie 1391 ; 20 iulie 1400 ; 10 iunie 1415⁶ pe nici unul nefiind însă menționată Tîrgoviștea.

Prima mențiune despre activitatea cancelariei domnești de la Tîrgoviște se face la 1417—1418 în hrisovul voievodului Mihail, fiul

⁵ Călători străini despre țările române, vol. I, Editura Științifică, 1968, p. 30.

⁶ Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, Vol. I, Editura Academiei, 1966, pp. 36—39 ; 55—56 ; 80—82.

ANEXA I (continuare)

Nr. docu- mentelor scrise în sec. XV	Din care scrise în:			Mențiuni speciale
	Tîrgoviște	alte localități	loc neprecizat	
2	1	1	—	
7	3	3	1	— după 1500, mai scrie 7 documente la Tîrgoviște (D.R.H., vol. II).
5	3	2	—	— în Sfatul domnesc : 8 sept. 1510 — 8 ian. 1512, mare logofăt. — după 1500, mai scrie 3 documente la Tîrgoviște (D.R.H., vol. II). — fiul lui Ban vornic. — „i-a pus pecetea“ documentului scris de Teodor la 31 ian. 1500. — după 1500, scrie documente la Bucu- curești (D.R.H., vol. II).
3	2	1	—	
6	4	—	2	
2	2	—	—	— după 1500, mai scrie 6 documente la Tîrgoviște și este ispravnic al unor documente date la București (D.R.H., vol. II).
1	1	—	—	— după 1500, mai scrie 1 document la Tîrgoviște.
1	1	—	—	

lui Mircea cel Bătrîn, care precizează că a fost dat „din însăși casa domniei mele și din însuși orașul domniei mele“ Tîrgoviște⁷.

Deși în general se acceptă că a existat activitate de *cancelarie* la Tîrgoviște și în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea, considerăm totuși că *școala* de grămăticii încă nu începuse să funcționeze *aici*, pentru că — în primul rînd, activitatea cancelariei de la Tîrgoviște nu a fost atît de intensă, pentru a putea înlocui, sau cel puțin a concura, activitatea cancelariei de la Argeș. În al doilea rînd, pentru scrierea eventualelor hrisoave date la Tîrgoviște — în acea perioadă — au fost folosiți, desigur, unii dintre gramaticii instruiți la Argeș. De altfel, hrisovul din 22 iunie 1418 este primul în care se precizează numele unui gramatic la Tîrgoviște, Mihail, cunoscut încă de la 11 mai 1409 ca scriitor al hrisoavelor lui Mircea cel Bătrîn la Argeș, Cozia și Giurgiu. (anexa I)⁸ În afară de acest gramatic, instruit — fără îndoială — la Argeș, nu mai cunoaștem pe un altul care, în perioada 1418—1421, a primilor urmași ai lui Mircea cel Bătrîn, voievózii Mihail și fratele său Radu Prasna-glava, să fi scris hrisoave la Tîrgoviște.

⁷ Idem, p. 84.

⁸ Idem, p. 77 ; 80 ; 82.

ANEXA II

Nr. crt.	Numele marelui logofăt	Perioada în care a fost mare logofăt	Datele doc. scrise la Tîrgoviște în care apare mare logofăt
1	PILEA	22 iun. 1418.	22 iun. 1418
2	COICA (COICO)	23 oct. 1422—30 ian. 1431	28 febr. 1424 ; 12 dec. <1424>; 7 oct. 1428
3	CAZAN (CĂZAN)	17 nov. 1431 ; 25 iun. 1436 ; 7 aug. 1445 ; 28 mart. 1451 ; 5 mart. 1458 ; 10 febr. 1461 ; 15 ian. 1467—29 oct. 1469	17 nov. 1431 ; 25 iun. 1436 ; <1445> ; 7 aug. 1445 ;
4	ȘTEFAN	20 ian. <1437> — 30 iun. 1441	20 ian. <1437> ; 18 iul. 1437 ; 1 aug. 1437 ; 1 aug. 1437 ; 8 aug. <1437—38> ; 10 aug. 1437 13 aug. 1437 ; 23 aug. 1437 ; 23 apr. <1441> ; 14 mai 1441 ; 30 iun. 1441
5	MIHAIL	2 ian. 1450—15 apr. 1456	2 ian. 1450 ; iul 1451 ; 1 aug. 1451 ; 5 aug. 1451 ; 5 aug. 1452 ; 4 oct. 1453 15 apr. 1456
6	OPREA	16 apr. 1457 ; 20 sept. 1459	16 apr. 1457
7	VINTILA	9 ian. 1478 — 9 sept. 1478 7 nov. 1480—16 aug. 1481 13 iul. 1482—	iun. 1481 ; 13 iul. 1482

ANEXA II

Nr. doc. din sec. XV în care apare în Sfat	Din care scrisse în:			Mențiuni speciale
	Tîrgoviște	alte localități	loc neprecizat	
1	1	—	—	— identificat cu Filos (Filotei), autorul unor „Pripeale“
9	3	4	2	<ul style="list-style-type: none"> — Coica (Coico) al lui Utmeș (D. R. H.) vol. I, doc. 108 ; 111 și 113) — 23 oct. 1422-28 oct. 1464 : scrie documente (anexa I). — mai este atestat în Sfatul domnesc : între 20 ian. (1437) — 2 aug. 1439, vistier (primul vistier), (menționat în 8 documente date din Tîrgoviște) și între 5 aug. 1452-15 apr. 1456, fără titlu, (menționat în 3 documente date din Tîrgoviște).
12	4	7	1	<ul style="list-style-type: none"> — Cazan al lui Sahac (D. R. H., vol. I indice onomastic). — mai este atestat în Sfatul domnesc : între 1 aug. 1451-16 apr. 1457 ; 12 nov. 1463-30 mai 1464 ; 12 aug. 1464-8 iun. 1466 ; 25 ian. 1471-9 sept. 1478, fără titlu (menționat în 7 documente date din Tîrgoviște) ; între 30 apr. 1478-18 ian. 1480, vistier ; 7 nov. 1480-13 iul. 1482, vornic (fost vornic) (menționat în 2 documente date din Tîrgoviște).
13	11	1	1	
10	7	2	1	— 1 aug. 1437-15 apr. 1456 : scrie documente (anexa I).
2	1	1	—	
8	2	6	—	<ul style="list-style-type: none"> — Vintilă Florescu (D.R.H., vol. I, indice onomastic) — mai este atestat în Sfatul domnesc : între 18 mai 1468-1 iun. 1475, paharnic, și între 5 iun. 1483-25 apr. 1489, fără titlu, (menționat în 7 documente date din Tîrgoviște).

Nr. crt.	Numele marelui logofăt	Perioada în care a fost mare logofăt	Datele doc. scrise la Tîrgoviște în care apare mare logofăt
8	STAICO	13 iul. 1482—26 mart. 1505	13 iul. 1482 ; 27 ian. 1483 ; 12 mai 1483 ; 1 iun. 1483 ; 5 iun. 1483 ; 3 dec. 1483 ; 9 mart. 1484 ; 24 apr. 1484 ; 3 iul. 1484 ; 5 apr. 1845 ; 10 sept. 1486 ; 13 iun. 1487 ; 31 iul. 1487 ; 22 iul. 1494 ; 19 apr. 1495 ; iun. 1495 ; 8 sept. 1495 ; 1 aug. 1496 ; 9 ian. 1497 ; 1 apr. 1497 ; 4 iun. 1497 ; 19 iul. 1498 ; < 1 sept. 1498-31 aug. 1499 > ; 25 sept. 1498 ; 7 dec. 1498 ; 25 ian. 1499 ; 27 ian. 1499 ; 15 iun. 1499 ; 6 oct. 1499 ; 11 ian. 1500 ; 29 ian. 1500 ; 23 apr. 1500 ; 14 iul. 1500 ; 13 dec. 1500

Logic școala de gramatici nu a început să funcționeze la Tîrgoviște, decît atunci cînd școala de la Argeș își pierduse din importanță sa, ca urmare a dezvoltării activității cancelariei de la Tîrgoviște odată cu transferarea efectivă a reședinței voievodale aici. Acest fenomen poate fi observat din prima jumătate a secolului al XV-lea : voievodul Dan al II-lea emite 4 hrisoave la Tîrgoviște și 5 la Curtea de Argeș ; Alexandru Aldea întocmește 4 documente la Tîrgoviște și nici unul la Argeș ; Vlad Dracul elaborează 14 documente la Tîrgoviște și numai unul la Argeș ; Vladislav al II-lea dă 10 documente la Tîrgoviște și nici unul la Argeș.

Dacă am fi putut cunoaște unde au fost emise numeroasele documente scrise în localități neprecizate (9 de la Dan al II-lea ; 4 de la Alexandru Aldea ; 5 de la Vlad Dracul și 2 de la Vladislav al II-lea), atunci numărul documentelor date din Tîrgoviște, și în același timp, activitatea cancelariei de aici, ar fi putut fi mai mare.

De abia în timpul lui Dan al II-lea apar nume noi de gramatici, în cancelaria domnească de la Tîrgoviște : Nicula, Constantin și Coica (anexa I), acesta din urmă însoțindu-l mai tîrziu pe voievod, într-un drum chiar la Argeș, pentru a-i scrie un hrisov. Aceasta presupune neîndoielnic începutul școlii de gramatici în noua reședință voievodală, Tîrgoviște. Faptul se demonstrează firesc — în strînsă legătură cu in-

ANEXA II (continuare)

Nr. doc. din sec. XV în care apare în Sfat	Din care s-a rîs în			Mențiuni speciale
	Tîrgoviște	alte localități	loc neprecizat	
71	34	30	7	<ul style="list-style-type: none"> — Staico din Băjești („lista dregătorilor“ în „Studii și materiale de istorie medie“, IV, p. 569). — Staico din Bucov („pisanie bis. din Dragomirești“ în B.C.M.I., 1926, p. 47) — 1461—1462 : ctitorul bisericii din Dragomirești-Dîmbovița. — după 1500, este menționat m. log. în 19 documente date la Tîrgoviște.

tensa activitate economică, politică și diplomatică desfășurată în această perioadă.

Încă de la începutul domniei sale, Dan al II-lea cel Viteaz manifestă un interes deosebit pentru a realiza o acțiune ofensivă mai largă împotriva turcilor⁹ și, în acest context, încheie tratatul de alianță cu Sigismund de Luxemburg¹⁰; în același timp acordă orașenilor din Tîrgoviște dreptul de a face negoț „prin toată țara“¹¹; dă un privilegiu comercial negustorilor brașoveni¹² și bate monedă proprie¹³. De asemenea, organizează armata și inițiază apărarea strălucită a țării împotriva atacurilor turcești, acum a fost cel din februarie 1423; conduce expediții victorioase împotriva turcilor chiar peste Dunăre, în care participă Pippo Spano și un fiu al fostului țar bulgar Sișman, toate acestea obligînd la existența unei intense activități de cancelarie domnească.

Se constată că amplele măsuri economice, politice și diplomatice sînt inițiate de Dan al II-lea în prima parte a domniei sale, cînd este

⁹ *Istoria României*, II, Editura Academiei, 1962, p. 387.

¹⁰ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. III, Editura „Cartea Românească“, p. 99.

¹¹ *Documenta Romaniae Historica*, op. cit., p. 109.

¹² Hurmuzaki, XV, 1, pp. 12—13.

¹³ Octavian Iliescu, *Moneda în România*, Editura Meridiane, 1970, p. 21.

sigur că voievodul nu a neglijat și instruirea grămaticilor necesari pentru cancelaria sa atât de activă, dovadă fiind prezența încă de atunci (1424), în activitatea de gramatic, alături de un altul, mai vechi — Ion — întâlnit anterior acestei domnii la Crețești, a unui nume nou, Nicula (anexa I)¹⁴. În același timp, observăm că dintre cele 18 documente rămase de la Dan al II-lea, opt hrisoave, scrise în prima parte a domniei, sînt date, fie la Tîrgoviște, fie în localități neprecizate, dar nu la Argeș, a cărei menționare nu ar fi fost omisă dat fiind vechea sa importanță.

Gramaticii, menționați pentru prima dată în timpul lui Dan al II-lea, erau fără îndoială tineri; Coica logofătul desfășoară în continuare activitatea în cancelaria domnească, pe o perioadă lungă de 42 de ani (1422—1464), ca scriitor de hrisoave sau ca marea logofăt; și grămaticul Constantin este prezent în aceeași cancelarie timp de 36 de ani (1428—1464), iar Nicula caligrafiază hrisoave pe un interval de 13 ani (1424—1437), (anexa I). Grămaticii amintiți au deprins deci meșteșugul scrierii hrisoavelor din tinerețe, în școala de la Tîrgoviște, a cărei existență este, în modul acesta, încă odată dovedită.

În timpul urmașilor lui Dan al II-lea, voievozii Alexandru Aldea și Vlad Dracul, apar alte cinci noi nume de grămatici: Calciu, Mihail din Ruși, Ștefan, Badea și Dragomir, iar sub Vladislav al II-lea alte trei: Cîrstea, Neagu și Coman, demonstrîndu-se astfel continuitatea sporită a școlii de grămatici tîrgoviștene (anexa I).

Cercetarea noastră evidențiază că în secolul al XV-lea în cancelaria domnească de la Tîrgoviște, se aflau 31 grămatici care au scris hrisoave domnești (anexa I) și încă alți doi „grămatici” sau „logofeți” menționați ca „ispravnici” ai unor hrisoave (anexa III), deci în total 33 grămatici. Aceștia li se adaugă încă șase logofeți menționați în sfatul domnesc, în documentele date din Tîrgoviște (anexa II) și astfel numărul bunilor știutori de carte, în cancelaria tîrgovișteană, se ridică pentru secolul al XV-lea, nu la 22 și nici la 52, după alte studii¹⁵, ci la 39.

În activitatea școlii de gramatici de la Tîrgoviște, în secolul al XV-lea, deosebim două etape:

a — Cea dintîi începe cu domnia lui Dan al II-lea (noiembrie 1421 — martie 1431, cu întreruperi) și se încheie odată cu a doua domnie a lui Vlad Țepeș (octombrie 1448; 22 august 1456 — noiembrie 1462; noiembrie — decembrie 1476). După 1462, activitatea gramaticilor se pare că încetează la Tîrgoviște, și cu aceasta și activitatea școlii, deoarece cancelaria domnească este mutată la București de către Radu cel

¹⁴ *Documenta Romaniae Historica*, op. cit., p. 104.

¹⁵ *Contribuții la istoria învățămîntului românesc, culegere de studii*, Editura didactică și pedagogică, 1970, (capitolul „Școlile din orașele Țării Românești — secolele XVI-XVII” — de Gh. Pârnuță) p. 118; Gh. Pârnuță, *Istoria învățămîntului și gîndirea pedagogică din Țara Românească* (sec. XVII-XIX), Editura didactică și pedagogică, 1971, p. 19; Gh. Pîrnuță, *Începuturile culturii și învățămîntului în județul Dîmbovița*, Tîrgoviște, 1972, p. 13.

Frumos. Observăm faptul că odată cu mutarea reședinței la București, sînt luați și unii dintre gramaticii țirgovișteni, Coica și Constantin, pe care îi întîlnim, timp de încă doi ani, scriind hrisoava la București. Între anii 1462—1481, la Țirgoviște se dau numai trei hrisoave la intervale mari de timp : 1475 ; 1478 ; 1481.

ANEXA III

Nr. crt.	Numele ispravnicului	Perioada în care este legat de cancelaria domnească	Data doc. din Țirgoviște care îl atestă ispravnic	Mențiuni speciale
1.	ALB GRAMATIC	3 apr. 1478-17 apr. 1488	25 iun. 1483	— scrie 2 documente în cancelaria domnească din București.
2.	ZLATE LOGOFĂT	5 iun. 1494 — iun. 1495	iun. 1495	— în documentul din 5 iun. 1494, scris la Rușii de lingă Țirgoviște de către Radul al lui Furcă, este menționat în Sfat ca „logofăt mic“, alături de Staico, mare logofăt.

b. — Cea de a doua etapă începe cu domnia lui Vlad Călugărul (septembrie 1481 — septembrie 1495) și se continuă în timpul domniei lui Radu cel Mare (septembrie 1495 — aprilie 1508) și a urmașilor săi din secolul al XVI-lea.

Cunoscutul istoric român Ion Bogdan, exprimîndu-și impresia lăsată de lectura hrisoavelor observase deja că „documentele din prima jumătate a sec. XV : cele de la Mircea cel Bătrîn, Mihail I, Radu II, Dan II, Alexandru — Aldea și Vlad Dracul se deosebesc de la prima vedere de documentele din a doua jumătate a acestui secol, d.p. de ale lui Basaraba cel Bătrîn, Basaraba cel Tânăr, Vlad Călugărul sau Radu cel Mare”¹⁶, ceea ce ne sprijină în susținerea punctului nostru de vedere privind existența a două etape în activitatea școlii de grămatici țirgoviștene, în secolul al XV-lea.

Elementele de cultură școlară pe care le dobîndeau de obicei grămăticii din școlile domnești din acea vreme erau scrisul și cititul, vocabularul limbilor slavonă și latină, retorica, aritmetica uzuală și calendaristică¹⁷. Unele texte, scrise de gramatici cancelariei țirgoviștene, ne

¹⁶ Ioan Bogdan, *Scrieri alese*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, Editura Academiei, 1968, p. 226.

¹⁷ Ștefan Bărsănescu, *op. cit.*, pp. 87—90 ; 96—99.

îngăduie să constatăm și existența altor elemente de cultură școlară ne-menționate în studiile cu privire la planul de învățămînt al școlilor de grămăticî din Moldova. Școala de grămăticî de la Tirgoviște acorda atenție, în procesul de instruire, și laturii estetice — prin caligrafie și literatură. În acest sens, menționăm grija deosebită cu care grămăticii caligrafiau hrisoavele domnești, unele dintre acestea devenind adevărate opere de artă.

La 3 decembrie 1483, grămăticul Drăgoi precizează, în formula de încheiere a hrisovului, că a scris documentul respectiv „în slăvitul scaun Tirgoviște”¹⁸. Dacă, pînă la acea dată, se menționa că hrisoavele au fost întocmite „în” sau „la” Argeș, Tirgoviște sau „în orașul domniei Tirgoviște”, iată acum introdusă o formulă artistică, în chiar partea de text care este compusă cu siguranță de gramatic. În secolul următor apar tot mai frecvent alte expresii literare în forme variate: „**prea frumoasa și minunata cetate Tirgoviște**”¹⁹; „**în slăvita și minunata cetate Tirgoviște**”²⁰.

Este posibil ca gramaticii să fi primit și cunoștințe de drept (după nomocanoane), și de logică, pentru că întîlnim în hrisoave expresii ca acestea: „**s-a scris [...] pentru deplină încredere și nici o piră a unuia împotriva celui alt, ci numai prietenie și dragoste**”²¹. Aceste cunoștințe le confirmă și — așa cum vom vedea mai departe — aprecierile date unuia dintre profesorii școlii, logofătul Ștefan, copierea de către un gramatic a unei prăvile slavone și împuternicirea de „ispravnic” dată scriitorilor Alb și Zlate (anexa III)²².

Considerăm că unii dintre marii lofogeți au condus școala de gramaticî, îndeplinind în același timp și atribuțiile de șefi ai cancelariei domnești. Dacă școlile mănăstirești erau conduse de egumeni (la Cozia, egumenii Sofronie, 1402—1415 și Simon, 1464—1467) aveau calitatea de „nastavnic”²³ putem admite faptul că și școlile domnești de gramaticî aveau ca profesori pe șefii cancelariei, aceasta fiind o necesitate impusă de asigurarea continuității în activitatea cancelariei.

Astfel, Ștefan, marele logofăt în perioada domniei lui Vlad Dracul apare menționat printre marii dregători și cu calitatea de gramatic într-un hrisov dat la Tirgoviște (20 ianuarie 1437)²⁴. Acest Ștefan — unul dintre gramaticii „care erau în mare vază” — putea să îndeplinească rolul de profesor la școala de gramaticî și nu pe acela de obișnuit scriitor de hrisoave. Ștefan era — sigur — un om de cultură. El poartă

¹⁸ *Documenta Romaniae Historica*, op. cit., p. 308.

¹⁹ *Documente privind istoria României, B. Țara Românească*, Veacul XVI, Vol. II, Editura Academiei, p. 148.

²⁰ *Idem*, Vol. III, p. 46.

²¹ *Documenta Romaniae Historica*, op. cit., p. 78.

²² *Idem*, pp. 305 și 414.

²³ *Idem*, pp. 61, 67, 79, 45, 209, 219 și 224.

²⁴ *Idem*, p. 143.

corespondență personală cu brașovenii și redactează o scrisoare adresată acestora de către Petru Uroș. Acesta din urmă le explică motivele scrierii mesajului său de către Ștefan: „și să știți: pe vremea aceasta nu m-am încrezut într-un alt om, ca să-mi scrie această carte, decît în logofătul Ștefan”²⁵. În vremea în care Ștefan îndeplinea funcția de șef al cancelariei domnești de la Tîrgoviște, desfășurau aici activitate șase gramatici subalterni (anexa I și II).

Printre marii logofeți ai secolului al XV-lea, pe care i-am putea considera că au avut o contribuție efectivă în conducerea școlii de gramatici tîrgoviștene, menționăm pe Mihail din Rușii de lingă Tîrgoviște. El este cunoscut, la început, ca scriind hrisoave la Tîrgoviște, pe timpul lui Vlad Dracul (1 august 1437) conduce apoi cancelaria domnească pe tot timpul domniei lui Vladislav al II-lea și este răsplătit în mai multe rînduri de către Radu cel Frumos, care îl considera că „s-au tras din neam mare și statornic” (anexa I și II)²⁶.

Un alt profesor al școlii de gramatici de la Tîrgoviște a fost, desigur, și Coica, șeful cancelariei domnești în tot timpul domniei lui Dan al II-lea. Un hrisov scris în acea perioadă se încheie cu formula „Și mi-a spus logofătul”²⁷, iar un alt hrisov menționează „Și a spus logofătul”²⁸. Sublinierea contribuției logofătului în redactarea documentelor — acesta fiind în ambele cazuri Coica — atestă rolul său de a-i pregăti pe gramatici deci rolul de profesor (anexa I și II).

Școala de gramatici fiind patronată de către voievod a devenit în acest fel o *școală domnească de gramatici*. Faptul că în secolele XV-XVI voievodul patrona instituțiile culturale este dovedit chiar pentru Tîrgoviște. În 1451, „din porunca voievodului Vladislav al II-lea”²⁹ este copiată, în cancelaria de la Tîrgoviște, Sintagma lui Vlastares. În 1508, la mănăstirea Dealului apare prima carte în tipografia patronată de voievodul Radu cel Mare. Prin 1517, Neagoe Basarab scria, la Tîrgoviște, „Învățăturile... către fiul său Theodosie”. A existat deci, din partea voievodului un patronaj al copierii manuscriselor juridice, un patronaj tipografic, un patronaj literar și, desigur școala de gramatici nu putea să rămînă o excepție. Mai mult decît atît, observăm că în aceste mari înfăptuiri culturale, inițiate și patronate de voievod, gramaticii au avut o participare neîndoios activă: Sintagma este copiată de gramaticul Dragomir (anexa I); tipograful Macarie este ajutat de „știutori de carte [...] la corectura textului și chiar la cules”, fiind posibil ca „o parte dintre litere” să le fi „cioplit chiar ei”³⁰.

²⁵ Lucia Djamo-Diaconiță, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV-XV*, Editura Academiei, 1971, p. 18.

²⁶ *Documenta Romaniae Historica*, op. cit., p. 228.

²⁷ *Idem*, p. 117.

²⁸ *Idem*, p. 131.

²⁹ *Istoria literaturii române*, I, Editura Academiei, 1964, p. 247.

³⁰ Horia Matei, *Cartea — un călător milenar*, Editura tineretului, 1964, pp. 234 și 239.

Fiind patronată de către voievod¹ și, în același timp, aflată în subordinea directă a marelui logofăt, școala de gramatici nu putea funcționa decît într-una din încăperile palatului domnesc.

În concluzie, la Curtea domnească din Tîrgoviște a funcționat, începînd cu domnia voievodului Dan al II-lea, o școală domnească de gramatici. Ea a pregătit un număr însemnat de scriitori de hrisoave și „alcătuitori de cuvinte, copişti de manuscrise și logofeți, observînd că numărul acestor „cărturari tîrgovișteni“ depășea — chiar în secolul al XV-lea — pe al acelora formați în alte centre culturale ale Țării Românești, ca Argeș sau București. Acești gramatici, „modești făurari de culturală“, au creat o atmosferă spirituală în Țara Românească, contribuind activ la marile înfăptuiri culturale din secolul al XV-lea. Școala domnească de gramatici din Tîrgoviște, continuată în secolul următor, atestă vechimea învățămîntului în acest oraș, dovedit — încă odată — leagăn al culturii românești.